

До спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.003
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8

В І Д Г У К
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –

доктора юридичних наук, професора, професора кафедри цивільного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ЗЕЛІСКО АЛЛИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертаційне дослідження

ІВАНИЦЬКОГО АНДРІЯ МИРОНОВИЧА

«Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з
прав людини»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Іваницького Андрія Мироновича «Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини» не викликає сумніву. Конструкція юридичної особи є станом на сьогодні максимально затребуваною у сфері цивільних правовідносин. Законодавчі підходи щодо правосуб'єктності юридичних осіб зорієнтовані на наближення її до фізичних осіб настільки, наскільки це є можливим, зокрема, за рахунок конструкції універсальної правоздатності юридичної особи. І якщо ще років десять, двадцять назад усі законодавчі та доктринальні пошуки були спрямовані на максимальну охорону та захист учасників юридичної особи, то зараз очевидними є тренди іншого спрямування – зорієнтованість науки та практики на охорону і захист також і самої юридичної особи, яка, будучи окремим суб'єктом та повноцінним учасником цивільних правовідносин, володіє власними інтересами та цілями, які можуть бути відмінними від інтересів їх учасників чи то засновників.

Підготовлене дослідження однозначно належить до переліку трендових у сучасній юриспруденції як на національному, так і наднаціональному рівні. У цьому напрямі рухаються процеси трансформації законодавства ЄС, на цих тенденціях побудовані положення ЕМСА.

Конвенція про основоположні права та свободи 1950 р. (далі – Конвенція), існування якої є базисом для Європейського суду з прав людини (далі – Суд), є унікальним «наднаціональним» правовим документом, який відповідно до статті 1 Першого протоколу захищає права не лише фізичних, а й юридичних осіб. Цей аспект має важливе значення, оскільки внутрішня економічна система держав-учасниць Конвенції заснована на гарантуванні права приватної власності й права вільно створювати такі економічно-правові одиниці як юридичні особи (компанії, господарські товариства, неурядові організації, релігійні органи, засоби масової інформації тощо). Вказана можливість щодо надання права для звернення за захистом своєї власності до Суду юридичних осіб демонструє прагнення творців Конвенції унеможливити або мінімізувати вплив та втручання держави, її контролюючих органів у діяльність юридичних осіб, а також гарантування захисту права власності юридичних осіб.

У цьому аспекті захист права власності юридичних осіб на національному рівні має суттєве значення, адже вказане цивільне право наділене особливою цінністю в загальносуспільному значенні, має виняткове значення для державотворення, тому наукове дослідження захисту права власності юридичних осіб на міжнародному рівні, зокрема через призму практики Суду потребує критичного системного аналізу та наукового обґрунтування відповідних висновків та пропозицій, що прямо впливатиме на забезпечення дотримання зовнішньодержавного проєвропейського орієнтира України у сфері національного цивільного законодавства.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення

законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом національного законодавства та практики Суду у цій сфері. Ознайомлення з дисертацією А.М. Іваницького дозволяє говорити про те, що сформульовані у роботі наукові висновки і пропозиції мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від досліджень.

Логічно здійснена структуризація дисертації дозволила методологічно вірно охопити усі аспекти обраної теми дослідження від теоретико-правових основ, пов'язаних із правом власності, межами та обмеженням права власності, здійсненням права власності юридичними особами до прикладних проблем правозастосування у цій сфері.

Структурно дисертація складається із вступу, нерозривно пов'язаних між собою трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Таким чином, структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми теми та вирішити завдання, поставлені дисертантом при підготовці роботи.

Системний розгляд у роботі цілого спектру наукових напрацювань, провідних учених у поєднанні із достеменно проведеною аналітичною практикою Європейського суду з прав людини визначили якісний рівень реалізації окреслених під час підготовки і виконання дисертаційного дослідження завдань.

Вдало підібрана автором методологія, зокрема, сукупність загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (таких як: формально–логічний (догматичний), системного–структурний, порівняльно–правовий та логіко–правовий аналіз, дедукція, індукція) надала змогу А.М. Іваницькому виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із цивільно-правовими аспектами захисту права власності юридичних осіб через призму практики Суду та розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із захистом права власності юридичних осіб.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається якісним рівнем критичного аналізу теоретичної та емпіричної основи дослідження. Поміж наукових робіт з цивільного права, які здійснювалися в Україні в останні роки, вказана робота є однією із перших спеціальних досліджень захисту права власності юридичних осіб в практиці Суду.

Самобутність підготовленого дослідження проявляється також у всебічному і достеменному здійсненні термінологічного та лінгвістичного аналізу основних понять і категорій, які використовуються на національному та наднаціональному рівні у сфері дослідження. Означений підхід дозволив дисертанту здійснити ряд цінних з позиції теорії і практики пропозицій щодо удосконалення законодавчих норм.

В процесі розкриття обраного предмета дослідження у роботі послідовно було охарактеризовано право власності юридичних осіб у практиці Суду; сформульовано складові захисту права власності юридичних осіб, який здійснюється Судом; розкрито межі правомірного втручання держави у право

власності юридичних осіб, які сформовані практикою Суду як обмеження здійснення такого цивільного права; виявлено особливості вимоги «законності» під час втручання держави у право власності юридичних осіб; досліджено врахування «інтересу суспільства» як вимоги межі правомірного втручання держави у право власності юридичних осіб; здійснено аналіз вимоги «справедливої рівноваги» під час втручання держави у право власності юридичних осіб; визначено правову природу практики Суду та її місце в національному цивільному законодавстві України; встановлено значення практики Суду для забезпечення розвитку національної судової системи та досліджено проблематику виконання пілотних рішень Суду; розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення національного цивільного законодавства України з метою підвищення ефективності захисту права власності юридичних осіб на державному рівні.

З метою всебічного розкриття об'єкту та предмета дослідження автором додатково було проведено аналіз зарубіжного законодавства та національної судової практики з метою виокремлення існуючих підходів до регулювання захисту права власності юридичних осіб та дослідження впливу практики Суду як способу захисту цивільних прав на формування національної концепції правової охорони та захисту права власності юридичних осіб.

На підтвердження ґрунтовного характеру проведеного дослідження можна навести слушно обраний автором комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел й емпіричної бази.

Також на якість отриманих результатів вплинуло глибинне опрацювання робіт вітчизняних та іноземних цивілістів. Істотну увагу у ході дослідження було приділено аналізу практики застосування чинного законодавства України, практики Суду, матеріалів та публікацій у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях щодо обраної теми наукових пошуків.

Робота містить наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положенням новизни, що виносяться на захист, є належним чином обґрунтованими.

Ознайомлення із підготовленою роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до такого виду робіт.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. А.М. Іваницьким у ході дослідження було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації, зокрема було опубліковано 13 наукових праць, у тому числі, 5 – у наукових фахових для юридичних наук виданнях України; 1 – в періодичному науковому виданні іншої держави (*Visegrad journal on human rights*, Словаччина), а також 7 – у збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій. Напрацьовані дисертантом наукові положення носять оригінальний, самостійний характер. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження Іваницького А.М. містить наукові положення, які відзначаються як науково-теоретичним, так і практичним значенням. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні комплексним дослідженням захисту права власності юридичних осіб у практиці Суду. У дисертації А.М. Іваницького ґрунтовно проаналізовано та узагальнено значний масив наукових праць вітчизняних та зарубіжних правників, фахівців, які тим чи іншим чином досліджували питання щодо захисту права власності юридичних осіб. За результатами аналізу джерел автором здійснено власні напрацювання та сформульовано на їх підґрунті висновки, які визначають наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дослідження результатів.

Зокрема, заслуговує на підтримку надана автором класифікація форм захисту права власності юридичних осіб залежно від ієрархії юрисдикцій, а саме, автором виділено національну та міжнародну форму захисту, до якої було віднесено захист, який здійснюється міжнародними установами, організаціями членом яких є Україна (або безпосередньо, або через відповідні судові установи), в тому числі Судом, та окремо виділено щодо Суду специфічні ознаки як форми захисту права

власності юридичних осіб –наднаціональність, найвища та остаточна юридична сила рішення, субсидіарність.

Безперечно можна підтримати автора у його позиції щодо тотожності понять «обмеження права власності юридичних осіб» та «обмеження здійснення права власності юридичних осіб», адже обидві вказані правові категорії характеризують певні активні дії, поведінку через запровадження певних дозволів, заборон, обмежень, які фактично ускладнюють здійснення юридичною особою свого суб'єктивного права власності, внаслідок звуження змісту та/або обсягу суб'єктивного права власності такої юридичної особи.

Дисертант цілком справедливо зазначає, що практика Суду повинна застосовуватись національними судами під час здійснення судочинства у справах щодо захисту прав власності юридичних осіб як невід'ємний елемент національного цивільного законодавства, шляхом звернення до змісту статті першої Протоколу до Конвенції, правової позиції Судом щодо змісту статті першої Протоколу до Конвенції та одночасного здійснення самостійного тлумачення норм статті першої Протоколу до Конвенції, тим самим створюючи власне праворозуміння положення статті першої Протоколу до Конвенції та розвиваючи національну судову практику.

Науковою новизною характеризується також обґрунтований висновок необхідності доповнення положень Цивільного кодексу України щодо закріплення захисту цивільних прав Судом, у яких виокремлюється форма, спосіб та засіб такого захисту Судом, що, як наслідок, може бути застосований під час захисту саме права власності юридичних осіб.

Погоджуємось з дисертантом щодо доцільності внести зміни до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в аспекті закріплення особливостей виконання та контролю за виконанням пілотних рішень Суду, адже саме останні констатують системні та/або структурні проблеми в національному законодавстві та/або адміністративній практиці, а також у них надаються конкретні рекомендації та реформи, які необхідно запровадити на державному рівні. Запровадження вказаних механізмів

приведе до суттєвого покращення ситуація щодо виконання пілотних рішень Суду, винесених проти України, які стосуються, окрім іншого, захисту права власності юридичних осіб.

Вагомими і цінними з наукової та прикладної позиції є висновки дисертанта щодо окреслення кола суб'єктів із правом звернення до ЄСПЛ. Ідеться про право держави–учасниці Конвенції позиватись до іншої держави–учасниці Конвенції в межах статті 33 Конвенції. Автором здійснено вагомий висновок, що окрім неурядової організації – юридичної особи, до Суду може позиватись і держава, наприклад Україна. Оригінальним та цінним для вітчизняної науки і практики є виокремлений автором висновок про продовження розгляду справи Судом, якщо після подачі скарги юридична особа розпочала процедуру банкрутства, самоліквідації або навіть вже була припинена, Суд не закриває справу щодо розгляду скарги, поданої нею.

Імпонують пропозиції дисертанта щодо удосконалення існуючих у науці напрацювань, сформовані на основі лінгвістичного аналізу термінології, яка застосовується у Конвенції щодо переведення їх у правову площину. Зокрема, наукова ідея щодо необхідності приведення у відповідність та автентичність перекладу статті першої Протоколу до Конвенції українською мовою та уточнення заголовку статті першої Протоколу до Конвенції як «Захист права власності» в офіційному перекладі українською мовою.

Позитивно сприймаються напрацювані у дисертації підходи щодо відповідності дій держави під час втручання у право власності юридичної особи межах правомірного втручання, зокрема виокремлено та встановлено такі основні вимоги: законність, врахування інтересу суспільства та дотримання справедливої рівноваги. У цьому руслі імпонують положення дисертації з приводу дійсно неможливості формування конкретних та чітких критеріїв, які Суд бере до уваги під час здійснення оцінки та зіставлення приватного й суспільного інтересу в аспекті врахування «інтересу суспільства». Абсолютно варто погодитися із тим, що наявність такого інтересу суспільства установлюється в кожному конкретному випадку шляхом врахування усіх істотних та індивідуальних обставин фабули

справи. Тому для Суду важливим є дослідження та врахування «інтересу суспільства» щоразу в межах нової справи.

Потрібно зазначити, що підготовлена дисертація характеризується також цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Викладені в дисертаційному дослідженні А.М. Іваницького положення мають як науково-теоретичне, так і практичне значення. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення проблем, пов'язаних із захистом права власності юридичних осіб у практиці Суду; у правотворчості – з метою вдосконалення норм національного цивільного законодавства України; у правозастосуванні – результати дослідження можуть сприяти вдосконаленню процесуального розгляду та застосування судами положення Протоколу до Конвенції та практики Суду для ефективного захисту права власності юридичних осіб; у навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Цивільне право України», «Цивільне процесуальне право України», «Конвенційний захист цивільних прав», «Розгляд справ Європейським судом з прав людини», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», а також для підготовки підручників, посібників, практикумів та іншої додаткової навчальної літератури для студентів, аспірантів, викладачів. Про можливість застосування положень дисертаційної роботи свідчить й акт впровадження результатів дисертаційного дослідження, наданий як один із Додатків до дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на позитивну оцінку підготовленої наукової роботи в якості фундаментальної та завершеної праці, слід зазначити, що дисертаційне дослідження містить певні положення, які спонукають до дискусії та потребують додаткової аргументації.

1. Дещо дискусійними видаються положення п. 7 новизни, уточнені на ст.68 дисертації щодо виокремлення такої ознаки майна юридичної особи, як «ефективність користування». Імовіріше, у цьому випадку можемо говорити про

управління майном юридичної особи, результат якого доцільно прив'язувати до цілей компанії. Позиція про володіння, користування та розпорядження майном юридичною особою для досягнення цілі, задля якої вона була створена прослідковується і у дослідженні дисертанта. Використання майна компанії у прив'язці до досягнення її цілей практикується в ЕМСА, звідки запозичений у Кодекс корпоративного управління 2020 року. Ціль компанії – мета юридичної особи приватного права у площині представленого дослідження полягає або у отриманні прибутку для розподілу його між учасниками (підприємницька юридична особа приватного права), або у досягнення мети соціального характеру, що характерно для непідприємницьких юридичних осіб приватного права.

2. Неоднозначою у правозастосуванні може виявитися запропонована дисертантом пропозиція введення до ЦК офіційного терміну неурядової організації (ст. 81 ЦК України «Види юридичних осіб»). Як з'ясовано у дослідженні самим дисертантом, практика Європейського суду з прав людини допускає включення до категорії неурядових організацій тих, які не мають статусу юридичної особи. Таким чином, постає висновок, що поняття неурядової організації в практиці Європейського суду з прав людини є ширшим за змістовим навантаженням за поняття юридичної особи. Видається за доцільне уточнити авторську позицію з цього приводу.

В розрізі піднятих дисертантом питань, імовірно, доцільніше вести мову про уточнення на законодавчому рівні поняття юридичної особи приватного права і застосування розроблених дисертантом на основі практики Європейського суду з прав людини ознак юридичних осіб приватного права, які дозволяють юридичну особу віднести до «неурядових організацій» Судом і які є цінними як для науки, так і для практики правозастосування.

3. На ст. 29 дослідження дисертантом зазначається, що за певних обставин, якщо навіть юридична особа формально є публічною, вона може розглядатись як особа приватного права в розумінні Конвенції, але лише за умови, якщо її діяльність та мета не дозволяють визначити її як юридичну особу публічного права, яка діє в інтересах державного управління. Видається за доцільне уточнити

авторську думку щодо таких положень, зокрема, щодо критеріїв допуску юридичних осіб публічного права до кола суб'єктів звернення до ЄСПЛ.

4. Однією із ціннісних у науковому сенсі якостей підготовленого дослідження є розгорнута аналітика застосовуваних у практиці Європейського суду з прав людини термінів. Зокрема, термінів «особа» - person, «фізичні та юридичні особи» (наприклад, с. 23 дисертації). Дисертант піднімає проблему одночасного використання таких термінів і робить наголос на розходженні їх у змістовому навантаженні. Потребує уточнення позиція автора щодо такого термінологічного узгодження європейських та вітчизняних правових підходів.

5. Потребує додаткового розкриття змістове навантаження такого критерію законності правомірного втручання держави у право власності юридичних осіб, як: доступність наслідків його застосування; самодостатність його застосування чи дієвість виключно у комплексі із чіткістю та передбачуваністю наслідків правомірного втручання у право власності юридичних осіб.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження А.М. Іваницького, здебільшого стосуються дискусійних проблем, жодним чином не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Результати дослідження можуть бути використані для подальших досліджень проблем захисту прав та інтересів юридичних осіб. Окрім того, напрацьовані у дисертації теоретичні висновки і пропозиції можуть бути використані для розробки та подальшого вдосконалення положень актів законодавства України, що регулюють інститут юридичних осіб.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні коректні посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримано вимог норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Загальний висновок.

Враховуючи вищевикладене, дисертаційна робота Іваницького Андрія Мироновича на тему: «Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини» відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167. Іваницький Андрій Миронович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника**

А.В. Зеліско

